

ANALECTA
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

Institute of Archaeology Rzeszów University

RZESZÓW 2012

VOLUME 7

ARCHAEOLOGY IN A TOWN
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

ARCHAEOLOGY IN A TOWN,
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

Archeologia w mieście,
miasto w archeologii

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY RZESZÓW UNIVERSITY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

VOLUME 7

ARCHAEOLOGY IN A TOWN,
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

Archeologia w mieście,
miasto w archeologii

Rzeszów 2012

Editor

Sławomir Kadrow
slawekkadrow@gmail.com

Editorial Secretary

Magdalena Rzucek
magda@archeologia.rzeszow.pl

Volume editor

Andrzej Rozwałka

Editorial Council

Sylwester Czopek, Eduard Droberjar, Michał Parczewski,
Aleksandr Sytnyk, Alexandra Krenn-Leeb

Volume reviewers

Dr. Mikola Kryvaltsevich – Institute of History,
National Academy of Sciences, Minsk, Belarus
Prof. Jerzy Piekalski – Institute of Archaeology, Wrocław University, Wrocław, Poland
Prof. Włodzimierz Rączkowski – Institute of Prehistory,
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
Prof. Petr Sommer – Institute of Archaeology,
Academy of Sciences of CR, Prague, Czech Republic

English proofreading

Dave Cowley

Photo on the cover

Reconstruction of the layout of the dense housing in phase 5
(junction of Dominikańska and Jezuicka Streets in Lublin)
D. Bednarski and J. Tkaczyk

Cover Design

Piotr Wislocki (Mitel)

ISSN 2084-4409

Typesetting and Printing

Mitel

The publications was financed by the
Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Abstracts of articles from *Analecta Archaeologica Ressoviensia* are published
in the Central European Journal of Social Sciences and Humanities

Editor's Address

Institute of Archaeology Rzeszów University
Hoffmanowej 8 Street, 35-016 Rzeszów, Poland
e-mail: iarch@univ.rzeszow.pl
Home page: www.archeologia.rzeszow.pl

Contents / Spis treści

Editorial / Od Redakcji	9/10
--------------------------------------	------

Articles / Artykuły

Andrzej Rozwałka

Archaeology in a town, a town in archaeology. Selected issues of archaeological research of historical towns	13
--	----

Archeologia w mieście, miasto w archeologii. Wybrane zagadnienia badań archeologicznych w miastach historycznych	20
--	----

Anna Zalewska

The city as a "promise of ever new discoveries" in the context of <i>re-socialized</i> archaeology and through the prism of <i>second degree</i> archaeology	25
--	----

Miasto jako „obietnica zawsze nowych odkryć” w kontekście archeologii postrzeganej jako dyscyplina skazana na re-socjalizację i z perspektywy archeologii drugiego stopnia	49
--	----

Jan Frolík

Archaeological examination of medieval towns in Bohemia (An overview by an archaeologist)	67
---	----

Badania archeologiczne średniowiecznych miast w Czechach (spojzrenie archeologa)	95
--	----

Milan Sýkora

The transformation of the town Chomutov, its command post, fortifications and castle in the Middle Ages and the early Modern period	111
---	-----

Przemiany miasta Chomutova, komendy, fortyfikacji oraz zamku w średniowieczu i na początku czasów nowożytnych	164
---	-----

Emil Zaitz

The settlement of Kraków before the settlement charter	187
--	-----

Przedlokacyjne osadnictwo na terenie Krakowa	244
--	-----

Zbigniew Pianowski

Some remarks on early medieval churches in Kraków	271
---	-----

Uwagi na temat wczesnośredniowiecznych kościołów aglomeracji krakowskiej	290
--	-----

Jolanta Rodzoś

- The geographical foundations of cultural identity in contemporary Lublin 305
- Geograficzne podstawy tożsamości kulturowej współczesnego Lublina 322

Jacek Tkaczyk

- Building plots under the Old Theatre in Lublin: an example of late medieval and modern building development 333
- Analiza rozwoju zabudowy miejskiej w późnym średniowieczu i nowożytności na przykładzie parcel pod Teatrem Starym w Lublinie 355

Tomasz Dzieńkowski

- Das mittelalterliche Chełm im Lichte archäologischer Quellen 371
- Średniowieczny ośrodek chełmski w świetle źródeł archeologicznych 434

Paweł Lis, Katarzyna Pisarek

- The urban development of Kazimierz Dolny in the Middle Ages from documentary and archaeological sources 459
- Rozwój przestrzeni miejskiej Kazimierza Dolnego w średniowieczu w świetle źródeł pisanych i źródeł archeologicznych 483

Marek Florek

- Rudnik on the San: spatial arrangement and changes in town topography from the mid-sixteenth to late nineteenth century 497
- Rudnik nad Sanem. Układ przestrzenny i przemiany topografii miasta od połowy XVI do końca XIX wieku 519

Rafał Niedźwiadek

- The historical development of Końskowola 531
- Kształtowanie przestrzeni miejskiej w Końskowoli 565

Tomasz Mazecki, Marta Woźniak

- Franziskanerinnen im Stadtraum von Zamość im 17. Jh., im Lichte der archäologisch- historisch- kartographischen Forschungen 585
- Franciszki w przestrzeni miejskiej XVII-wiecznego Zamościa w świetle badań archeologiczno-historyczno-kartograficznych 601

Reviews / Recenzje**Tadeusz Malinowski**

- (rec.): Alina Jaszewska (red.): Wicina. Katalog zabytków metalowych 611

Chronicle / Kronika

**The 80th birthday celebration of Jadwiga Teodorowicz-Czerpińska
80 rocznica urodzin Jadwigi Teodorowicz-Czerepińskiej**

Grażyna Michalska, Jacek Studziński

Mrs Jadzia – that sounds proud! 623

Pani Jadzia – to brzmi dumnie! 630

Jan Gurba

An interview of Jadwiga Teodorowicz- Czerpińska by Dr Jan Gurba 633

Wywiad doc. Jana Gurby z Jubilatką – Jadwigą Teodorowicz-Czerepińską 637

Editorial

The seventh volume of this periodical develops two trends seen in a number of earlier volumes of *Analecta Archaeologica Ressorviena*. One trend is to focus on themes and this volume, entitled *Archaeology in a town, a town in archaeology*, addresses the archaeology of medieval and early modern towns. This theme originated at the conference “Towns of Lublin Land in the Middle Ages and Early Modern period. Problems and Research Perspectives“, which was held at MCSU in Lublin, 6–7 December 2007. Our volume presents this topic in a broader geographical context.

The second trend is the attempt to reflect the problems of urban archaeology as a subject of interdisciplinary studies. The predominant archaeological perspective is complemented by articles reflecting on the theory of archaeology of “the second degree”, cultural anthropology, geography, history and urban planning.

This volume also contains contributions celebrating the 80th birthday of eminent art historian Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska, a researcher of urban planning and the urbanisation of Podkarpacie and Lublin areas.

Sławomir Kadrow
Andrzej Rozwałka

Od Redakcji

Siódmy tom naszego pisma kontynuuje dwie tendencje, których początki widoczne są w kilku poprzednio wydanych tomach *Analecta Archaeologica Ressoviensia*. Jedną z nich jest skupianie się na wybranych zagadnieniach tematycznych. Niniejszy tom zatytułowany *Archaeology in a town, a town in archaeology* koncentruje się na archeologii miast średniowiecznych i wczesnonowożytnych. Idea ta narodziła się na konferencji „Miasta Lubelszczyzny w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym. Problemy i perspektywy badawcze”, która odbyła się na UMCS w Lublinie w dniach 6–7 grudnia 2007 r. W naszym tomie nadano jej szerszy terytorialnie wymiar.

Druga ze wspomnianych tendencji przejawia się w próbie odzwierciedlenia problemów archeologii miasta jako przedmiotu studiów interdyscyplinarnych. Dominująca perspektywa archeologiczna uzupełniona jest w publikowanych artykułach o refleksje z zakresu teorii archeologii „drugiego stopnia”, antropologii kulturowej, geografii, historii i urbanistyki.

Tom zawiera również część kronikarską poświęconą jubileuszowi 80-lecia urodzin wybitnej historyk sztuki Jadwigi Teodorowicz-Czerepińskiej, badaczki urbanistyki i urbanizacji terenów Podkarpacia i Lubelszczyzny.

Sławomir Kadrow
Andrzej Rozwałka

ARTICLES / ARTYKUŁY

Andrzej Rozwałka*

Archaeology in a town, a town in archaeology. Selected issues of archaeological research of historical towns

ABSTRACT

A. Rozwałka 2012, Archaeology in a town, a town in archaeology. Selected issues of archaeological research of historical towns. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 7, 13–24

In the introductory article of a volume that presents archaeological and other disciplinary research into a historical town, selected issues are discussed in the framework of the complicated research process required to understand the past of historical towns. This new field of science is facing many methodological and organizational problems. The main theme of this article is that the further development of archaeological explorations of the town requires the definition of terminology, holistic research methods (most of all stratigraphy) and an acceptance of an interdisciplinary canon. Historical archaeology dealing with towns has transformed itself into a specific field of archaeology that uses familiar excavation techniques, but differs from prehistoric archaeology by drawing on sources from other fields like history, town-planning, architecture, cultural anthropology and with its own descriptive language of past times.

Keywords: historical archaeology, urban archaeology, terminology, methodology of archaeological research

Received: 22.11.2012; Revised: 9.12.2012; Accepted: 22.12.2012

A historical town is a key problem to the identity of European culture (...) Over the two centuries in the history of Europe cultural identity of our continent that distinguishes us from other cultural areas is most of all an urban identity (...) The main goal of European cultural organizations (European Union, Council of Europe, OSCE, European program of UNESCO) should pose a strategic program of historical towns' revaluation as a political plan that should focus on security and consolidation of a cultural identity of Europe considering the regional and general one and should be based on the idea of a common European cultural heritage.

Prof. Andrzej Tomaszewski (1998, 10, 17)

Rephrasing the well-known observation by Konrad Jażdżewski about the future of archaeology buried in a swamp, Leszek Kajzer stated that a great part of the future of Polish archaeology lies in historical archaeological research in towns (Kajzer 1996, 177). The range of archaeological sources for the research of such sites usually includes the whole span of periods and for methodology, archaeology draws on a wide spectrum of theories and interdisciplinary work with other

* Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski; ul. Hoffmanowej 8, 35-016 Rzeszów, Poland: a.rozwalka@interia.pl.

scientific fields. The history of archaeology in researching Polish towns is not long and so it is difficult to include the research of other fields like geography, town-planning and cultural anthropology in this volume.

From an archaeological point of view an analysis of the town raises many methodological questions, which can be illustrated through the example of a town as an archaeological site in the Polish Archaeological Record (PAR). Even the basic issue of including a historical town area within PAR begs the question of whether the system applies an appropriate method of registration (comp. Florek 1995, 165–172). Moreover, there is an issue of whether the creation of a system of division would be clear and understandable for all urban sites (comp. Górska 1988; Florek 1995). Indeed, in discussing town archaeology Danuta Jaskanis, quite correctly it seems, identifies that archaeology is still full of prehistoric terminology. When we use terms like *sites* or *excavations* we do not refer to meaningful measurements in the context of a town's area. It seems quite obvious that a plot should be an indicator of a site in an urban area as it is a basic unit. *A plot has been a reflection of understanding space and identifying a man with his property to modern times* (Jaskanis 1993, 96). However the final stage of archaeological research cannot be determined by a single reconstruction of the buildings in a plot but, by a reconstruction of everything that is located below the contemporary level that is being used. The basis for reconstruction of particular stages of a town's development (its architecture, cultural and spiritual history) can only be made when the results of archaeological research are integrated. In such a framework for historical towns, from the moment of its establishment and the setting of its borders, it becomes one archaeological site. In archaeological research the setting of borders for a site from pre-establishment times presents a problem. Researchers from Kraków have tried to solve the problem by using the term *research point* for the places being explored to various extents. The entire suite of information for those *points* allows definition of the type, function and chronology of a particular area, such as that described by Kazimierz Radwański as *a settlement area same as Wawel Hill or Okół* (Jaskanis 1993, 100). This approach fits well with the definition of an archaeological site by Ryszard Mazurowski, the founder of PAR, as follows: *an archaeological site is an area where the total of the archaeological sources together with their explanatory context are accumulated and the area is separated from*

other similar places lacking archaeological sources (Mazurowski 1980, 19). To fulfil this definition with the Kraków's method it is necessary to gather the maximum of information concerning the occurrence of all archaeological sources (layer and cultural building, portable objects), and the territorial, chronological and cultural relations between them (Florek 1995, 166–167). To reach that goal it is necessary to make a detailed plan of all *research points* (e.g. boreholes, excavation sites and geotechnical pits etc.). Creation of this cartographic or spatial structure allows for systematic analysis of the contents of particular points, for the reconstruction of the borders of a particular *settlement area and eventually* to provide a basis to single out individual archaeological sites. Marek Forek has adopted this approach in the case of Sandomierz, but he additionally applied the morphology of the area as a method of separating the sites. In this way particular hills of Sandomierz where urban and suburban colonies existed became archaeological sites. This method was included in the PAR program when dealing with Lublin. In the case of Sandomierz *An Archaeological Map of Sandomierz* was created (Florek 1988). This *Map* not only fulfilled the guidelines of PAR but also provided additional information included in the index cards of PAR (Index card of Archaeological Site). However, in Lublin such a *Map* was not prepared, and the authors who verified research sites there did not prepare a detailed map of archaeological sites and only marked the hills of Staromiejskie, Zamkowe, Kirkut and Czwartek. The result of this incorrect verification process is avoiding use of PAR's numbering in the research and inspection documentation. The preparation of *Archaeological Maps* seems to be necessary as the number of archaeological sites is increasing. Here D. Jaskanis observations are relevant, stating that *such negligence should be avoided, and allow full use of the information about town history and provide a basis for land use planning and conservation policy development* (Jaskanis 1993, 100). It is noteworthy that when a planning document has been accepted by the city council it should protect archaeological heritage in law. Lublin is an example where the authors of *Study of conditions and directions of land use planning* addressed the problem of transferring the PAR's data to the town plan (Stasiak *et al.* 2000). The *Study* initiates the conservation of cultural areas which are difficult to define by the use of individual points within PAR. A strange situation is when the area of former medieval villages lying within the

area of a contemporary town and well documented in the written sources are impossible to protect archaeologically. The situation arises because there are no PAR sites in the contemporary urban areas and because the conservation officials define the conservation areas on the basis of points on arable lands that have never been settled. When it comes to archaeological site stratigraphy, the problem of correlation across urban sites plays an important role. It is worth going back to L. Kajzer who stated that while conducting any archaeological research in historical towns it is important to keep in mind the possibilities of stratigraphic sequences of the remains of pre-foundation structures of early medieval date that are characterised by a different spatial layout (comp. Nawroński 1988, 673–682). Most of the remains of a historical town lie below the ground level, creating a so called underground picture of the history of town which is partially shown by contemporary underground routes (e.g. in Rzeszów, Sandomierz and Lublin). The extent of such remains and areas (see Buko, Kajzer 1996) raises the question of why the stratigraphic recording method of Edward Harris (1989) is not applied in such cases, since a rich stratigraphy can be an outstanding source of information (Rozwałka 1994; 1997; Rozwałka, Niedźwiadek 1999, 215–230). Arrangement of stratigraphic units allows distinguishing of other stages of a town development (see Gołębniak 2004). The use of stratigraphic methods should prevent the reconstruction of the history of a part of a town through the prism of a single excavation, as shown by Przemysław Urbańczyk through the example of Czersk (1988a, 587–611) and discussed by town-planner Antoni Kąsinowski (2004). A significant remark on this issue has been made by Tadeusz Nawroński who claimed that fragmentary considerations of urban issues from research of selected, individual buildings of building complexes, parts of fortifications, and a limited vision of some phenomena cannot satisfy other research participants and especially the archaeologist who uses an effective research method (Nawroński 1993, 78). P. Urbańczyk is undoubtedly right in stating that medieval European cities have become a research field (Urbańczyk 1988b, 139). An archaeologist examining a city should know about the potential of sources arising from functions of various parts of the city e.g. a market square and its surrounding, town hall, parish church with cemetery, residences of church and country officials, quarters and plots, artisan workshops, streets by the walls, fortifications and gates, water

pipes and sewage system, settlement of some plots (absorbent pits, barns, gardens, craft sites) streets. Revaluations of towns are demanded by the need to perceive the town as an entity, together with its all structures below ground level. In Lublin a model revaluation plan of the Old Town was started with a *Detailed Local Plan and Perspective Revaluation Plan* (Jamiołkowska 1981). The preparation of such plan made it possible to include historical and archaeological research in an outline of a pre-design works. The plan was produced by the State Ateliers for the Conservation of Cultural Property, who were perfectly prepared for that work as they had a conservatory and planning board of competent researchers and renovators. The board set up a rule that excavations closely connected with complex researches should be undertaken a year ahead of the project and the construction and conservation works (Hunicz 1981, 15; Supryn 1981, 24). It is worth mentioning that the Lublin team of Ateliers for the Conservation of Cultural Property, led by Jadwiga Teodorowicz-Czerpińska, has started a systematic review of Old Polish and mortgage books to recreate ownership lines and the history of particular old urban cities (Teodorowicz-Czerpińska 1981, 20–23). Gaps in the written sources prevent a complete reconstruction of building process and prompted the historians to design a research questionnaire for archaeologists. The archaeological research was expected to show the original arrangement of the plots within a layer of post location structures. In concluding the introduction to this volume on towns it is worth mentioning one more time a doyen of Polish historical archaeology L. Kajzer, who for the first time in Polish literature, articulated and highlighted the fact that archaeological examination requires fluency in historical sources and its integration with excavation method, interpretation of its results and a skilful usage of supplementary fields of history. A researcher dealing with historical archaeology needs to be a historian and an archaeologist at the same time. This is probably the main difference between a prehistorian who deals with “natural archaeology” and a person interested in the more recent periods who deals with “historical archaeology” (Kajzer 1996, 22).

I hope that the this volume will show the reader not only the process of archaeological research in towns and the effort of researchers, but also help them discover the cognitive value and beauty of an unwritten history.

References

- Florek M. 1988. *Mapa archeologiczna Sandomierza*. Tarnobrzeg. Unpublished typescript stored in the Archive of the Voivodship Office for Remains Preservation Sandomierz Branch.
- Florek M. 1995. Problem wydzielania i ewidencji stanowisk archeologicznych na terenie miast zabytkowych (na przykładzie Sandomierza). *Materiały i Studia Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 16, 165–172.
- Górska I. 1988. Ewidencja stanowisk archeologicznych w obszarze zabudowanym. In Z. Skrok (ed.), *Badania archeologiczne Pracowni Konserwacji Zabytków*. Warszawa, 71–88.
- Gołębniak A. 2004. Z definicją czy bez, czyli rzecz warstwach i ich znaczeniu. In R. Czaja, G. Nawrońska, M. Rębkowski and J. Tandecki (eds.), *Archeologia et historia Urbana*. Elbląg, 351–360.
- Harris E. 1979. *Zasady stratygrafii archeologicznej*. Warszawa.
- Hunicz A. 1981. *Wybrane zagadnienia badawcze w świetle prac wykopaliskowych na Starym Mieście w Lublinie*. In L. Krzyżanowski (ed.), *Archeologia w rewaloryzacji Starego Miasta w Lublinie*. *Studia i Materiały PKZ*. Warszawa, 14–18.
- Jamiołkowska J. 1981. Zakres i znaczenie prac badawczych dla programu rewaloryzacji Starego Miasta. In L. Krzyżanowski (ed.), *Archeologia w rewaloryzacji Starego Miasta w Lublinie*. *Studia i Materiały PKZ*. Warszawa, 9–13.
- Jaskanis D. 1993. Wybrane aspekty archeologicznej dokumentacji z badań miejscowości zurbanizowanych. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi* 36, 93–103.
- Jaskanis D. 2000. Archeologiczne Zdjęcie Polski, czyli o ciągłej potrzebie doskonalenia metod badawczych w archeologii. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 5, 286–296.
- Kajzer L. 1996. *Wstęp do archeologii historycznej*. Łódź.
- Kąsinowski A. 2004. Archeologia miast a archeologia w mieście. In R. Czaja, G. Nawrońska, M. Rębkowska and J. Tandecki (eds.), *Archeologia et historia Urbana*. Elbląg, 343–346.
- Mazurowski R. 1980. *Metodyka archeologicznych badań powierzchniowych*. Warszawa–Poznań.
- Nawroński T. 1988. Z problematyki badawczej miasta lokacyjnego. In Z. Skrok (ed.), *Badania archeologiczne Pracowni Konserwacji Zabytków*. Warszawa, 51–57.
- Nawroński T. 1993. Od Zamościa do Elbląga – archeologiczne badania miast zabytkowych: doświadczenia i możliwości. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi* 36, 77–89.
- Rozwałka A. 1994. Średniowieczne osadnictwo na wzgórzu staromiejskim w Lublinie w świetle badań stratygrafii kulturowej. *Archeologiczne Listy* 1, 1–8.
- Rozwałka A. 1997. *Lubelskie Wzgórze Staromiejskie w procesie formowania średniowiecznego miasta*, Lublin.
- Rozwałka A. and Niedźwiadek R. 1999. Dzieje ulicy Krakowskie Przedmieście w Lublinie w świetle analizy stratygrafii kulturowej. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 4, 215–230.

- Stasiak M. et al. 2000. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Lublin*, Lublin. Unpublished typescript stored in the Archive of the Voivodship Office for Remains Preservation in Lublin.
- Supryn M. 1981. Archeologia w badaniach bloku VIII na Starym Mieście w Lublinie. In L. Krzyżanowski (ed.), *Archeologia w rewaloryzacji Starego Miasta w Lublinie. Studia i Materiały PKZ*. Warszawa, 24–30.
- Teodorowicz-Czerepińska J. 1981. Problematyka badań interdyscyplinarnych w bloku VIII ze szczególnym uwzględnieniem badań archeologicznych. In L. Krzyżanowski (ed.), *Archeologia w rewaloryzacji Starego Miasta w Lublinie. Studia i Materiały PKZ*. Warszawa, 20–23.
- Tomaszewski A. 1998. Zadanie i szanse historycznych miast w XXI wieku. In J. Wysocki (ed.), *Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewaloryzacji*. Nidzica.
- Urbańczyk P. 1988a. Zastosowanie stratygraficznej analizy dokumentacji terenowej stanowiska wielowarstwowego do rekonstrukcji historii użytkowania Wzgórza Staromiejskiego w Czersku (na podstawie wyników badań z lat 1974–1983). *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 36(4), 587–611.
- Urbańczyk P. 1988b. Źródła Archeologiczne i historyczne w badaniach miast średniowiecznych – przykład z norweskiej Arktyki, *Rocznik Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków*. Warszawa, 139–146.

Andrzej Rozwałka

Archeologia w mieście, miasto w archeologii. Wybrane zagadnienia badań archeologicznych w miastach historycznych

Historyczne miasto stanowi kluczowy problem tożsamości europejskiego krajobrazu kulturowego. (...) Przez ponad dwa tysiąclecia dziejów Europy tożsamość kulturowa naszego kontynentu, odróżniająca nas od innych obszarów kulturowych, jest przede wszystkim tożsamością miejską. (...) W polityce kulturalnej europejskich organizacji (Unia Europejska, Rada Europy, OBWE, europejski program UNESCO), rządów naszych państw, regionów, samorządów lokalnych, głównym celem winien stać się strategiczny program rewaloryzacji historycznych miast, jako program polityczny, mający na celu ochronę i wzmocnienie poczucia europejskiej tożsamości kulturowej, zarówno tej regionalnej jak i powszechnej, budowany na pojęciu wspólnego europejskiego dziedzictwa kultury.

Prof. Andrzej Tomaszewski (1998, 10, 17)

Parafrazując słynne powiedzenie Konrada Jażdżewskiego, o przyszłości archeologii leżącej w bagnie Leszek Kajzer stwierdził, że znaczna część przyszłości polskiej archeologii historycznej leży w badaniach miejskich (Kajzer 1996, 177). Zasoby źródeł archeologicznych na terenach takich stanowisk obejmują zazwyczaj całą tabelę periodyzacji w archeologii – od czasów pradziejowych po współczesność, w dziedzinie zaś metodyki i metodologii tych badań archeologia skupia w sobie niezwykle bogate spektrum teorii i pól współdziałania z potencjalnie najszerszą dla tej dziedziny nauki gamą innych nauk, zarówno tych wspierających, jak i pomocniczych. Obecność archeologii w badaniach miasta nie ma zbyt długiej historii, więc nie sposób aby nie zamieścić w tym tomie perspektywy widzenia badania miasta z punktu widzenia geograficznego, urbanistycznego czy antropologicznego. Z perspektywy archeologicznej miasto niesie ze sobą wiele trudnych zagadnień metodologicznych i metodycznych. Weźmy chociażby problem miasta jako stanowiska archeologicznego w systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Rozważając kwestię włączenia terenów miasta historycznego w system AZP należy w pierwszym rzędzie postawić pytanie czy system ten posiada właściwą metodę rejestracji takich stanowisk jak miasto (por. Florek 1995, 165–172). Trwająca dyskusja unaocznia jak ważki to problem, by utworzyć w miarę przejrzysty, a przede wszystkim porównywalny dla wszystkich ośrodków miejskich system wydzielenia stanowisk (por. Górka 1988; Florek 1995). W odniesieniu do archeologii miasta lokacyjnego trudno nie zgodzić się z Danutą Jaskanis, że archeologia skrępowana jest wciąż terminologią stosowaną w prahistorii. Operując terminami typu stanowisko czy wykop nie stosujemy się do właściwych miar przestrzeni miejskiej, dla której właściwymi są jednostki delimitacji mierniczej takimi jak działka czy blok zabudowy. Wydaje się, że naturalnym kryterium stanowiska w odniesieniu do miasta lokacyjnego powinna być działka, bowiem to jest podstawowa miara przestrzeni miejskiej *będąca odbiciem stałości pojmowania przestrzeni i iden-*

tyfikowania się człowieka z jego własnością, aż po dobę współczesną (Jaskanis 1993, 96). W badaniach archeologicznych miasta problem pojawia się również, gdy chcemy ustalić zasięg stanowiska z okresu przedlokacyjnego. Wydaje się, że idealnym modelem jego określenia na terenie miast historycznych byłyby metoda badaczy krakowskich, którzy dla miejsc w różnym zakresie eksplorowanych przyjęli termin *punkt badawczy*. Suma obserwacji uzyskanych w tych punktach pozwala na określenie charakteru, funkcji, zasięgu i chronologii danego terenu, terenu nazwanego przez Kazimierza Radwańskiego *obszarem osadniczym, takim jak Wzgórze Wawelskie czy Okół* (Jaskanis 1993, 100). Taka metoda jest najbliższa definicji stanowiska archeologicznego sformułowana przez twórcę AZP Ryszarda Mazurowskiego – *Stanowiskiem archeologicznym nazywamy wycinek przestrzeni, w którym zgrupowane są źródła archeologiczne wraz z objaśniającym je kontekstem, mający tę właściwość, że jest oddzielony od innych podobnych przestrzeni, w której źródła archeologiczne nie ma* (Mazurowski 1980, 19). By zrealizować więc tę definicję metodą krakowską należy uzyskać maksimum informacji dotyczących występowania wszelkich źródeł archeologicznych (nawarstwień i obiektów kulturowych a także zabytków ruchomych), ich wzajemnych relacji przestrzennych, chronologicznych i kulturowych (Florek 1995, 166–167). By cel ten zrealizować niezbędne jest stworzenie precyzyjnego planu wszystkich zrealizowanych przez archeologów, bądź pod ich kontrolą (np. odwierty, wykopy budowlane i geotechniczne itp.) *punktów badawczych*. Stworzenie takiej osnowy kartograficznej pozwala na systematyczną analizę zawartości poszczególnych punktów i dokonania na jej podstawie rekonstrukcji granic danego *obszaru osadniczego*, a w konsekwencji wyodrębnienia stanowisk archeologicznych. Nie znając metody krakowskiej Marek Florek poszedł taką samą drogą w przypadku Sandomierza, przyjmując jeszcze dodatkowe kryterium wydzielenia stanowisk – morfologię terenu. W ten sposób, generalizując, poszczególne części wzgórza sandomierskiego stały się stanowiskami. Metodę tę przyjęto programowo w porządkowaniu AZP na terenie Lublina. O ile jednak w przypadku Sandomierza powstała *Mapa Archeologiczna Sandomierza* (Florek 1988), nie tylko spełniająca założenia AZP, ale rozszerzająca informacje zawarte na kartach AZP (KESA – Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego) i umożliwiająca na bieżąco aktualizację, to w przypadku bliskiego mi Lublina taka mapa nie powstała. Autorzy weryfikacji stanowisk badawczych Lublina nie stworzyli więc, poza wyraźnie historycznie wyodrębniającymi się wzgórzami Lublina (Staromiejskie, Zamkowe i Czwartek), mapy stanowisk archeologicznych, odpowiadających poszczególnym formacjom kulturowym, funkcjonalnym i chronologicznym w dziejach terenów zajmowanych przez historyczne miasto. Praktycznym przejawem niepowodzenia tej akcji jest fakt, że w powstających dokumentacjach archeologicznych z badań czy nadzorów na terenie miasta nie stosuje się odwołań do numeracji AZP. Wobec dynamicznego wzrastania liczby stanowisk badawczych istnienie *Mapy Archeologicznej* historycznych miast polskich jest postulatem chwili. Należy zauważyć za D. Jaskanis, że *nieodzowność uporządkowania tych zaniedbań*

pozwole nie tylko na pełne wykorzystanie informacji o historii organizmu miejskiego, ale także da podstawy do tworzenia założeń planów zagospodarowania przestrzennego oraz kształtowania polityki konserwatorskiej (Jaskanis 1993, 100). Jest to uwaga o kapitalnym znaczeniu, bowiem plan zagospodarowania staje się po akceptacji rady miasta aktem prawnym, który może ratować również dziedzictwo archeologiczne. Operując konkretnym przykładem Lublina, można stwierdzić że przy opracowaniu *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublin* autorzy zetknęli się z zasadniczą trudnością transformacji danych AZP na plan miasta (Stasiak *et al.* 2000). Przede wszystkim plan *Studium* zakłada ochronę obszarów kulturowych a te trudno wyznaczyć na podstawie pojedynczych punktów AZP. Paradoksalna jest sytuacja, kiedy nie można poddać ochronie archeologicznej dawnych wsi średniowiecznych w granicach obecnego miasta, dobrze udokumentowanych w źródłach pisanych, bowiem na terenie obecnie zurbanizowanym nie ma stanowisk AZP, a z drugiej strony służby konserwatorskie wyznaczają strefy ochrony na podstawie punktów występujących na gruntach ornych, które nigdy nie były terenem zasiedlenia a jedynie penetracji. W kontekście powyższych rozważań na temat stanowiska archeologicznego w terenie zurbanizowanym niezwykle istotną rolę odgrywa stratygrafia, a bliżej problematyka korelacji tak przeciw licznych na stanowiskach miejskich jednostek stratygraficznych Trzeba ponownie przywołać L. Kajzera i zaakcentować jego niezwykle trafne stwierdzenie, że w każdych archeologicznych penetracjach prowadzonych na terenach miast historycznych ważne miejsce zajmować musi pamięć o możliwości dotarcia do układów stratygraficznych stanowiących pozostałości struktur przedlokacyjnych, posiadających metrykę wczesnośredniowieczną, a charakteryzujących się nie tyle odmienną specyfiką zabytków ruchomych, ile najczęściej inną organizacją przestrzenną (por. Nawroński 1988, 673–682). Dlatego też wydaje się zadziwiające, że powszechną nie jest praktyka stosowania tzw. macierzy Harris'a przy badaniach miast (Harris 1989). Patrząc na bogactwo uwarstwienia kulturowego miasta można stwierdzić, że jest to stanowisko archeologiczne niewątpliwie wybitnie się wyróżniające (Rozwałka 1994; 1997; Rozwałka, Niedźwiadek 1999, 215–230). Problematyka korelacji nawarstwień kulturowych na terenie stanowiska jakim jest miasto ma znaczenie nie do przecenienia, bowiem uporządkowanie jednostek stratygraficznych pozwala wyróżnić w fazy i okresy rozwoju miasta (zob. Gołębniak 2004). Zastosowanie metody stratygraficznej zapobiega zjawisku, niestety zbyt często, podejmowania rekonstrukcji jakiejś fazy czy okresu z dziejów grodu lub miasta przez pryzmat pojedynczego wykopu, co wykazał na przykładzie Czerska P. Urbańczyk (1988a, 587–611), a na co z punktu widzenia badacza architektury i urbanisty zwrócił uwagę Antoni Kąsinowski (2004). Trudno w tym względzie nie zgodzić się z uwagą zasłużonego badacza miast Tadeusza Nawrońskiego, że *dotychczasowe wycinkowe dotykane zagadnień miejskich objawiające się badaniami wybranych, jednostkowych obiektów lub zespołów w mieście, odcinków fortyfikacji, ograniczonym obrazem niektórych zjawisk*

wynikających z nadzorów lub sondaży nie może zadowalać innych uczestników badań, a przede wszystkim samych archeologów mających do dyspozycji niezwykle skuteczną metodę badawczą (Nawroński 1993, 78). Niewątpliwie rację ma P. Urbańczyk pisząc, że polem badawczym, na którym komplementarność archeologii i historii znalazła swoje niepodważalne potwierdzenie stały się, począwszy od XIX wieku, badania średniowiecznych miast europejskich (Urbańczyk 1988b, 139). Archeolog badając miasto winien zdawać sobie sprawę z potencjalnego zasobu źródeł wynikających z funkcji poszczególnych części miasta, takich jak: rynek i ratusz, zabudowa wokół rynkowa, plac kościoła farnego i jego cmentarza, siedziby dostojników kościelnych i państwowych, kwartały i działki, warsztaty rzemieślnicze, uliczki przymurzone, fortyfikacje wraz z ich bramami i furtami, wodociągi i kanalizacja, zagospodarowanie poszczególnych działek (doły chłonne, stajnie, ogrody, stanowiska rzemiosła), ulice i ich utwardzenie. Potrzebę tego rodzaju umiejętności patrzenia na miasto jako całości i poszczególne elementy jego struktury ukryte w nawarstwieniach ziemnych wymuszają programy rewaloryzacji miast. Ponownie odwołam się do doświadczeń lubelskich, gdzie można stwierdzić, że powstał modelowy plan rewaloryzacji Starego Miasta, rozpoczęty opracowaniem *Miejscowego Planu Szczegółowego* i równoległe z nim *Perspektywicznego Programu Rewaloryzacji* (Jamiołkowska 1981). Przygotowanie takiego programu umożliwiło wkomponowanie w zakres prac przedprojektowych badań historycznych i archeologicznych. Realizację powierzono P.P. Pracownikom Konserwacji Zabytków, które były do tego znakomicie przygotowane posiadając w swojej strukturze pion naukowo-konserwatorski i projektowy, skupiający kadrę kompetentnych badaczy i restauratorów. Przyjęto zasadę, ażeby systematyczne prace wykopaliskowe, powiązane ściśle z całym etapem badań kompleksowych, wyprzedzały o kilka lat zarówno projektowanie, jak i podjęcie robót budowlano-konserwatorskich (Hunicz 1981, 15; Supryn 1981, 24). Należy przypomnieć, składając ukłon Dostojnej Jubilatce – Jadwidze Teodorowicz-Czerepińskiej, pod której kierownictwem przed podjęciem prac archeologicznych historycy Oddziału Lubelskiego PKZ wprowadzili jako ogólnopolskie *novum* system całościowego przeglądu ksiąg staropolskich i hipotecznych, który pozwolił na odtwarzanie ciągów własnościowych i historii budowlanych poszczególnych obiektów staromiejskich (Teodorowicz-Czerepińska 1981, 20–23). Jednocześnie zaś braki w źródłach pisanych, uniemożliwiające całościową rekonstrukcję procesu działań budowlanych, skłoniły historyków do ustalenia kwestionariusza badawczego dla archeologów. Przede wszystkim oczekiwano od badań archeologicznych odczytania pierwotnego układu działek i nałożenia się nań układu polokacyjnego, potwierdzenia przebiegu, poziomu i nawierzchni ulic, ustalenia rodzaju i budulca pierwotnej zabudowy i chronologii względnej jej przemian, określenia specjalizacji rzemiosła i jego rozmieszczenia. Co szczególnie warto podkreślić, to zwrócenie uwagi w tych postulatach na rozpoznanie zagospodarowania na tyłach działek, bowiem tematyka niemalże w całości spoczywała w rękach archeologów. I na koniec naszego wprowadzenia do tomu o miastach

warto zacytować klasyka polskiej archeologii historycznej Leszka Kajzera, który pierwszy w naszej rodzimej literaturze archeologicznej wyartykułował i podkreślił fakt, że badanie miast od archeologa *wymaga biegłości w opanowaniu warsztatu historycznego i połączenia go z klasycznymi dla archeologii elementami metody wykopaliskowej, interpretacji jej wyników i posługiwania się szeroko zakrojoną paletą tzw. nauk pomocniczych historii. Badacz zajmujący się archeologią historyczną musi stać się historykiem, nie przestając być archeologiem. I na tym polega chyba zasadnicza różnica między prahistorykiem, czyli badaczem uprawiającym „archeologię przyrodniczą”, a osobą zainteresowaną czasami młodszymi, która zajmuje się „archeologią historyczną”* (Kajzer 1996, 22).